

Andraž Stevanovski

MOTIV MORJA PRI HRISTU FOTEVU IN V SLOVENSKI MODERNISTIČNI POEZIJI

V vsaki nacionalni kulturi imajo določeni motivi prevlado nad ostalimi. Glede na to, da govorim o nacionalni kulturi in ne zgolj o poetiki, je pri tem pomembno zavedanje, da so ti motivi tudi kulturno, gospodarsko in geopolitično pogojeni. Tako v tem prispevku ne bom pod drobnogled vzel čustev ali občutij, ki so nekako prevladujoči motivi in teme v poeziji, pač pa morje, saj bom izhajal iz nacionalno kulturnega gledišča.

Leta 2023 sem na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani magistriral s temo *Poezija in poetika Hrista Foteva*. V tej nalogi sem pisal o poeziji kanonskega bolgarskega modernističnega pesnika, o katerem pa je paradoksalno malo napisanega. Fotev je pesnik morja, Burgasa in ljubezni. To so trije ključni motivno-tematski sklopi, ki zaznamujejo poetiko tega pesnika.

Fotev se je rodil 25. 3. 1934 v Istanbulu in umrl 27. 2. 2002 v Burgasu. Pisati je začel v 50-ih letih prejšnjega stoletja, v času, ki je veljal za čas nove emancipacije bolgarske književnosti po stalinistični cenzuri. To je bil sicer čas, ko se je odsev političnega stanja v Bolgariji v književnosti še kar precej zrcal, a Fotev je znotraj svoje poetike izbral nekakšno apolitično držo. V bistvu je politični moment praktično zaobšel in se v svojih pesmih dejansko poglobil in posvetil zgolj tistemu, s čimer je bil neposredno in individualno povezan, tako je postal pesnik Burgasa, kot prostora svojega najintimnejšega življenja, katerega je v pesmih kodiral v mnogotere metafore, ki pa so tudi nekako najznačilnejša prvina ali pa najznačilnejši gradniki njegove subtilne in tenkočutne poetike, zapisane predvsem v obliki prostega verza, za katerega je sam dejal:

»Prosti verz je po mojem mnenju najvišja oblika organizacije poezije. Moraš biti res velik pesnik, da si lahko privoščiš ritem prostega verza. Moraš biti zelo organski.«
(Гоцев 1998: 67)

In bil je mojster prostega verza, za katerega v laični javnosti velja, da je verz, ki ni metrično organiziran, pri tem pa se pogosto pozablja, da ni edini organizator verza stopična metrična shema, pač pa se lahko verz gradi tudi z besednim ritmom ali pa ritmom zvočnih slogovnih figur. Tako Fotev svoj prosti verz gradi s ponavljanji, rimami, aliteracijami, asonancami, refrenom ali pa s premenjevanjem besednega reda. (Novak 2022: 309–326)

Pri Fotevu gre res da za zelo individualno poetiko, a poleg tega je ta poetika tudi precej nacionalno-kulturno obarvana. V pogovorih pesnika s Krilom Gocevim, ki so tudi zapisani, je pesnik povedal, da je odraščal ob tem, ko mu je mati prepevala in recitirala ljudske pesmi. Ta povezanost z bolgarsko ljudsko poezijo je vidna že s slogovnega vidika, saj so v njegovih pesmih pogoste retorične figure, ki so vsekakor značilne za bolgarsko – v bistvu južnoslovansko – ljudsko književnost oz. ljudsko poezijo, tako ob sprejemanju poezije Foteva pogosto naletimo na rime, asonance, aliteracije, stopnjevanja, aposiopeze, eksklamacije, refrene in nagovore. Prav tako naletimo tudi na določene diskurzivne prakse, značilne za ljudsko tradicijo, pa hkrati tudi religiozno tradicijo, ki je prav tako kulturno pogojena. Takšen je npr. diskurz prošnje, ki ga srečamo npr. v pesmi *Балада за момичето от японската ваза*, religiozni diskurz, ki ga srečamo npr. v pesmi *Из „Спомен за един жив* ali pa diskurz ljudske balade, ki ga srečamo npr. v pesmi *Балада за човека с откраднато лице*.

Nacionalno kulturna vpetost Foteva v bolgarski prostor je tako razvidna že v samem slogu njegove poezije. Preden pa pokažem, kako je vpeta tudi -motivno tematsko, pa moram nameniti nekaj besed razlikam, ki se kažejo med kulturno nacionalnim momentom Bolgarije in Slovenije. Bolgarija je približno pet in pol krat večja od Slovenije, razdeljena je na več geografsko pogojenih regij, posledično lahko v bolgarski poeziji srečamo prisotnost odvisnosti od različnih geografskih vplivov, a osredotočil se bom zgolj na bolgarsko primorje, saj je Fotev pesnik Burgasa. Bolgarija ima nekaj več kot 350 kilometrov morja. Pomembna obmorska mesta so Varna, ki je pomembno pristanišče in turistično središče, Burgas, ki je ključno industrijsko in pristaniško bolgarsko središče, Nesebar, ki je zaradi svoje zgodovinske dediščine uvrščeno na Unescov seznam kulturne dediščine, Sozopol in Balčik, ki pa sta obmorski turistični središči. Poleg vzreje drobnice in vinogradništva je bolgarsko primorje znano tudi po ribolovu in pristaniški dejavnosti. Sicer bolgarska primorska regija zajema manj kot 10 % površine Bolgarije, saj večina države leži v notranjosti, a je gospodarsko in turistično izjemno pomembna. Slovenija pa ima 46 km morja, ob katerem je sicer več majhnih mestec, ki so turistično atraktivna predvsem za lokalno prebivalstvo. Slovenci se bolj kot ne na slovensko obalo odpravljamo na krajše izlete, domačini pa ne živijo od ribolova ali z morjem pogojene gospodarske dejavnosti. Sicer imamo Piranske in Sečoveljske soline, ki so delujoče, a je pridobivanje soli v njih bolj ali manj simbolna dejavnost, namenjena ohranjanju zgodovinskega spomina, praktično je edina za gospodarstvo pomembna obmorska dejavnost delovanje pristanišča Luka Koper, ki pa je ena od pomembnih uvoznih in izvoznih žil blaga

za centralno in vzhodno Evropo. Deluje od leta 1957 in je eno redkih podjetij, ki je še v državni oz. slovenski lasti.

Glede na zapisano lahko za določen del Bolgarov, natančneje za tiste Bolgare, ki živijo ob Črnem morju, rečemo, da so obmorski narod, ljudje, ki živijo od morja. Za Slovence bi težko rekli, da smo sredozemski narod, brej morda alpski ali pa kmečki narod, saj smo bili precejšnji del naše zgodovine tisti, ki smo živeli pod tujim jarmom in se samooskrbovali s kmetijami, katerih ključni dejavnosti sta bili poljedelstvo in vinogradništvo. In ti dve temi sta doživeli svojo upodobitev tudi v poeziji, npr. že pri Valentinu Vodniku (1758–1819), buditelju slovenske nacionalne zavesti, ki je to počel tudi s pomočjo poezije, npr. v pesmih *Dramilo* in *Zadovolni Kranjc*, kjer je Slovenec pokazal na to, da smo lahko ponosni na za kmetijske dejavnosti ugodne geografske pogoje, ki jih lahko s pridom in delavnostjo ugodno izkoristimo, ali pa pri očetu slovenske poezije, avtorju, ki velja za največjega slovenskega pesnika, Francetu Prešernu (1800–1849), v npr. *Zdravljici*, katere sedma kitica je tudi nacionalna himna, v kateri z domačim, slovenskim vinom, nazdravlja na rojake in svetovni mir ter sožitje.

Če pogledamo opuse bolgarskih in slovenskih pesnikov in smo pozorni na motiv morja, nam med Bolgari lahko takoj pade v oči Hristo Fotev, ki je dejansko večino svojega opusa prežal z morjem in obmorskim Burgasom. O morju je povedal:

»Zame je morje, morje vseh mojih starosti, od prvega dne do danes, vedno bilo drugačno. V otroško-mladostni dobi nisem hotel izstopiti iz njega, ljubil sem ga, sanjal sem o njem« (Гоцев 1998: 83)

Fotev v svojih pesmih – v svojem opusu – morje predstavi kot metafizično in individualno kategorijo in ga naslika v mnogoterih kontekstih: kot alegorijo ljubezni do življenja (npr. v pesmih *Мореплавател*, *Морето само живите обича...*), kot osnovni pogoj svobode (npr. *Острова – на залива закрила...*, *Сарматско море*), kot vez s srečo (npr. *Измислица ли е морето?*...), kot življenjsko ali pa ljubezensko pot (npr. *Измислица ли е морето?*...), kot simbol ljubezni in življenja (npr. *Възхвала на жените*), kot stik celotnega sveta (npr. *Пристанище*), kot podstat, za vse, kar je in kar prihaja (npr. *Морето!*, *Из „понтийски мотиви“*), kot nosilca spomina (npr. *Люлееше ме старото пристанище...*), kot alegorijo ljubezni (npr. *Морето*), kot alegorijo vedrine in moči (npr. *На улицата до голямото пристанище...*) in kot alegorijo dobrega (npr. *Как искам да бъда добър...*).

Med Slovenci pa kanonskega pesnika morja ali pa opus kanonika, posvečen morju ne najdemo. Pač pa najdemo zgolj redke pesmi, v katerih je motivno upodobljeno morje. Takšna je npr. pesem Jožeta Udoviča (1912–1986), *Fantazija v mestu na vodi*, iz zbirke *Ogledalo sanj* (1961), kjer so nadrealistično upodobljene Benetke, morje pa služi zgolj kot element grotesknosti. Morje oz. ocean je prisoten tudi v pesmi Lojzeta Krakarja (1926–1995), *Med iskalci biserov*, iz istoimenske zbirke (1964). Osrednja tema pesmi problematizira bivanjsko tematiko in se ob tem osredotoča na motiv iskanja vrednot, kar izvira iz grozot, ki so se dogajale v taboriščih, katerih ujetnik je bil tudi pesnik. V pesmi morje služi kot metafora za smrt tistih, ki so se utopili v svetu brez vrednot, torej žrtev koncentracijskih taborišč, žrtev vojne. Motivno podoba morja v teh dveh pesmih je tako bistveno drugačna od upodobitve morja pri Fotevu. Prav tako je pri Fotevu morje osrednji konstitutivni element opusa, v teh dveh pesmih pa je morje zgolj motiv, ki služi upodobitvi z morjem precej nepovezane teme. Morda je morju, kot ga upodablja Fotev, v slovenski modernistični kanonski poeziji še najbližje pesem *Južni otok* Kajetana Koviča (1931–2014), objavljena v zbirki *Labrador* (1976). Južni otok je (podobno kot pri srbskem pesniku Milošu Crnjanskem (1893–1977) *Sumatra* iz istoimenske pesmi) utopični kraj eskapizma iz sveta brez smisla. Južni otok kot torej prostor smisla je v pesmi končni cilj lirskega subjekta, pot do končnega cilja pa je pogojena z življenjem, za katerega metafora je morje, kar pa je v slovenski poeziji še največji približek k pesniški upodobitvi morja pri Fotevu, torej morje kot življenje.

Kajetan Kovič

JUŽNI OTOK

Je južni otok. Je.

Daleč v neznanem morju

je pika na obzorju.

Je lisa iz meglè.

Med svitom in temo

iz bele vode vzhaja.

In neizmerno traja.

In v hipu gre na dno.

In morje od slasti

je težko in pijano.

In sol zatiska rano.

In slutnja, da ga ni.

Da so na temnem dnu
samo zasute školjke
in veje grenke oljke
in zibanje mahu.

A voda se odpre
in močna zvezda vzide
in nova ladja pride
in južni otok *je*.

Za dodatno analizo vpliva morja v literarnih delih je zanimivo omeniti še mednarodne povezave, ki jih lahko vzpostavimo med motivi morja v bolgarski in slovenski poeziji ter poetikami drugih sredozemskih narodov. Grški pesniki, kot je Giorgos Seferis, prav tako uporabljajo motiv morja za upodobitev osebnih in nacionalnih identitet. Seferis pogosto izpostavlja morje kot vez med generacijami ter kot simbol grške kulture, kar je zanimiva vzporednica z delom Hrista Foteva.

Če se obrnemo k sodobni slovenski poeziji, je potrebno omeniti tudi mlajše avtorje, kot je Aleš Šteger, ki se v nekaterih svojih delih, čeprav redko, poslužuje simbolike vode in morja za izražanje prehoda, transformacije in časa. To kaže, da motiv morja ni popolnoma odsoten v slovenski poeziji, ampak ima drugačno funkcijo in manj opazen pomen v primerjavi z bolgarskim kontekstom.

Prav tako pa morje v literaturi ni le geografska konstanta, ampak tudi simbolni prostor, v katerem se odvijajo ključni trenutki človeške introspekcije. Zato je raziskovanje razmerij med geopolitičnimi dejavniki in literarno simboliko morja ključnega pomena za boljše razumevanje kulturne identitete posameznih narodov.

Poleg tega pa bi bilo možno mojo raziskavo še nekoliko razširiti. V nadaljevanju navajam zgolj nekaj zanimivih iztočnic, ki bi odpirala polja nadaljnjim raziskavam:

1. Interdisciplinarna analiza motivov

Motiv morja presega literaturo in se pogosto pojavlja v drugih umetniških izrazih. V slikarstvu na primer vidimo, kako morje simbolizira moč, neskončnost ali melanholijo. Slovenski impresionisti, kot je bil Rihard Jakopič, so pogosto upodabljali slovensko pokrajino, vendar morje ni bilo njihov osrednji motiv, kar odraža geografsko in kulturno distanco. V Bolgariji pa je motiv morja prisoten tudi v glasbi, kjer se pesmi pogosto navezujejo na pomorstvo in obmorsko življenje. Interdisciplinarna analiza pokaže, da je morje v bolgarski kulturi širše prisotno, kar dodatno potrjuje njegovo vlogo kot kulturnega elementa.

2. Zgodovinsko-kulturni kontekst

Zgodovinski dogodki igrajo pomembno vlogo pri oblikovanju literarnih motivov. Medtem ko je Bolgarija skozi zgodovino razvila pomorsko tradicijo zaradi dostopa do Črnega morja, je Slovenija zgodovinsko bolj povezana z Alpami in notranjostjo. Ta razlika je posledica tudi geopolitičnih okoliščin – Bolgarija je imela vlogo vzhodne pomorske povezave, medtem ko je bila Slovenija del avstro-ogrskega imperija, kjer je bila obala v ospredju predvsem zaradi strateškega pomena Trsta, ne pa slovenske obale.

3. Vpliv globalizacije

Globalizacija je prinesla nove perspektive o motivu morja. Sodobna literatura pogosto uporablja morje kot simbol migracij, begunstva in globalnih izzivov. Slovenski in bolgarski avtorji naslavljajo teme, kot so okoljska kriza in globalno segrevanje, ki vplivajo na morska okolja. V sodobnih pesmih se morje pojavlja tudi kot metafora za povezovanje kultur v globaliziranem svetu, kar je še posebej vidno pri avtorjih, ki pišejo v več jezikih ali se ukvarjajo s prevajanjem.

4. Širitev na druge slovanske narode

Motiv morja ima pomembno mesto tudi pri drugih slovanskih narodih. Hrvaški pesniki, kot je Tin Ujević, pogosto uporabljajo morje kot simbol identitete in svobode. Ruski avtorji, kot je Aleksander Puškin, pa morje uporabljajo za prikaz eksistencialne globine in boja med človekom in naravo. Primerjava z bolgarsko in slovensko literaturo pokaže, da je morje za slovanske narode, ki imajo neposreden dostop do morja, pogosto simbol nacionalne identitete, medtem ko je pri narodih brez močnega pomorskega stika (npr. Slovenci, Čehi) manj osrednji literarni motiv.

Motiv morja presega literaturo in se pogosto pojavlja v drugih umetniških izrazih. V slikarstvu na primer vidimo, kako morje simbolizira moč, neskončnost ali melanholijo. Slovenski impresionisti, kot je bil Rihard Jakopič, so pogosto upodabljali slovensko pokrajino, vendar morje ni bilo njihov osrednji motiv, kar odraža geografsko in kulturno distanco. V Bolgariji pa je motiv morja prisoten tudi v glasbi, kjer se pesmi pogosto navezujejo na pomorstvo in obmorsko življenje. Interdisciplinarna analiza pokaže, da je morje v bolgarski kulturi širše prisotno, kar dodatno potrjuje njegovo vlogo kot kulturnega elementa.

Zgodovinski dogodki igrajo pomembno vlogo pri oblikovanju literarnih motivov. Medtem ko je Bolgarija skozi zgodovino razvila pomorsko tradicijo zaradi dostopa do Črnega morja, je Slovenija zgodovinsko bolj povezana z Alpami in notranjostjo. Ta razlika je posledica tudi

geopolitičnih okoliščin – Bolgarija je imela vlogo vzhodne pomorske povezave, medtem ko je bila Slovenija del avstro-ogrškega imperija, kjer je bila obala v ospredju predvsem zaradi strateškega pomena Trsta, ne pa slovenske obale.

Globalizacija je prinesla nove perspektive o motivu morja. Sodobna literatura pogosto uporablja morje kot simbol migracij, begunstva in globalnih izzivov. Slovenski in bolgarski avtorji naslavljajo teme, kot so okoljska kriza in globalno segrevanje, ki vplivajo na morská okolja. V sodobnih pesmih se morje pojavlja tudi kot metafora za povezovanje kultur v globaliziranem svetu, kar je še posebej vidno pri avtorjih, ki pišejo v več jezikih ali se ukvarjajo s prevajanjem.

Motiv morja ima pomembno mesto tudi pri drugih slovanskih narodih. Hrvaški pesniki, kot je Tin Ujević, pogosto uporabljajo morje kot simbol identitete in svobode. Ruski avtorji, kot je Aleksander Puškin, pa morje uporabljajo za prikaz eksistencialne globine in boja med človekom in naravo. Primerjava z bolgarsko in slovensko literaturo pokaže, da je morje za slovanske narode, ki imajo neposreden dostop do morja, pogosto simbol nacionalne identitete, medtem ko je pri narodih brez močnega pomorskega stika (npr. Slovenci, Čehi) manj osrednji literarni motiv.

Če torej sklenem: Nacionalno kulturni moment ali pa vpliv, kar lahko razumemo tudi kot tradicijo, prežema praktično vse sfere človekovega bivanja in se odlikava tudi v poeziji. To, da je pomemben nacionalno kulturni element vsaj dela Bolgarije tudi morje priča opus Hrista Foteva, bolgarskega modernista, ki je nekako pesnik morja in obmorskega Burgasa. Pesnik morje osvetljuje v različnih metafizičnih in individualnih kontekstih in tako izgrajuje bolgarski nacionalni pesniški kanon s pomembno bolgarsko dobrino, upesnjenim Črnim morjem. Za slovensko nacionalno kulturo je lega ob Jadranskem morju sicer pomembna, a v zgodovini Slovenci nismo bili nikoli eksistencialno odvisni od morja. To odlikava tudi slovenska kanonska poezija, v kateri ima morje v bistvu zanemarljiv pomen, pa če tudi ga ima, iz pesmi ni razvidno, da je to morje sploh Jadransko. Raziskava pa odpira nova vprašanja in sicer vprašanja o upodobitvi morja v drugih umetniških izrazilih (npr. likovni umetnosti, glasbi ipd.), o zgodovinski vlogi morja in posledični navezavi na literaturo slovanskih narodov, o vplivu globalizacije na motiv morja kot umetniškega motiva, o motivu morja pri drugih slovanskih in obmorskih narodih itd.

Viri in literatura

- Ambrož, Darinka et al., 2011:** *Branja 4*. Berilo in učbenik za 4. letnik gimnazij in štiriletnih strokovnih šol. Ljubljana: DZS. Str. 12, 19, 31.
- Bjelčevič, Aleksander, 2015:** *Kako poučevati verzologijo: silabotonična metrika in ritmika*. V: *Jezik in slovstvo*, letnik 60, številka 3/4, 23–33, 249.
- Dimitrov, Ljudmil, 2007:** *Морето: Петнайсет български поети / Морје: Petnajst bolgarskih pesnikov*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 42–45.
- Novak, Boris, A., 2022:** *Spomin jezika, jezik spomina: študije o pesniškem jeziku: Prosti verz, ki ga ni, a lepo zveni*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 309–326.
- Stevanovski, Andraž, 2023:** *Poezija in poetika Hrista Foteva*. Ljubljana: Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, Oddelek za slavistiko.
- Гоцев, Кирил, 1998:** *Разговори с Христо Фотев*. София: Агенция Меридиани.
- Гранитски, Иван, 2021:** *Идеи, образи и симболи в българската поезия през втората половина на XX век и в началото на XXI век*. София: Издателство "Захарий Стоянов". 399–406.
- Фотев, Христо, 2002:** *Пейзаж от думи*. София: Издателство "Захарий Стоянов".
- Фотев, Христо, 2014:** *Морето, най-голямото събитие*. София: Прозорец.
- Фотев, Христо, 2021:** *Събрано юбилейно издание*. София: Милениум.